

IZ PAUZANIJINA OPISA OLIMPIJE

U Grčkoj, na Peloponezu nalazi se pokrajina Elida. U dolini Alfeja, na mjestu gdje ta najveća rijeka poluotoka Peloponeza izlazi iz uskih klanaca planine Arkadije i teče kroz niske ravnice zapadne obale, nalazila se Olimpija, posebno poznata kao Zeusovo svetište i mjesto gdje su se održavale igre. Godina 776. pr.n.e. smatra se službenom godinom početka tih igara. Vrijeme održavanja igara bilo je vrijeme "svetog mira".

Olimpija se sastojala od dvaju strogo odvojenih dijelova, smještenih unutar i izvan Altisa, svetog gaja. U Altisu, dvorištu Zeusova hrama, nalazilo se ono što je pripadalo bogovima. Prema mitu, Heraklo je izmjerio prostor svojim koracima, naokolo podigao visoke bedeme, koji su sve "bezbožno" držali izvan tog prostora. Uz Zeusov hram nalazio se, dakako, i Herin. Tu je takodjer bilo i sveto maslinovo drvo od čijih je grana dječak, posebno odabran, zlatnim nožem rezao vijence za pobjednike igara. To drvo se zvalo "stablo lijepih vijenaca".

Spomenici tog zlatnog doba nadživjeli su političko rasulo, i Pauzanija, šest stotina godina nakon Fidijine smrti, stajao je zadivljen pred istočnom stranom hrama.

Pauzanija je autor Putopisa po Grčkoj (*Περὶ ἠῆρας τῆς Ἑλλάδος*) u deset knjiga. Djelo je napisano pod Antoninima i čini se da je objavljivano postepeno u razdoblju oko 160. do 177. god.n.e.

Prva knjiga obraduje Atiku, druga ima naslov Corinthiaca, ali osim Korinta obuhvaća i Argolidu, treća opisuje Lakoniju, četvrta Meseniju, peta i šesta Elidu (naročito Olimpiju), sedma Ahaju, osma Arkadiju, deveta Beotiju, deseta Fokidu (posebno Delfe).

Karakteristika Pauzanijina djela sklonost je predugim mitološkim, historijskim, biografskim i etnografskim ekskursima. Nije prihvatljivo ranije mišljenje da je to priručnik za putovanja starodrevnih turista, jer je teško zamisliti da bi se antički putnik mogao zadržavati na Pauzanijinim mislima na stepenicama nekog hrama. Osim toga, ni stil nije prilagođen takvoj vrsti priručnika.

U posljednjoj četvrtini 19. stoljeća naročito se njemačka filologija digla protiv vjerodostojnosti Pauzanije. Mnogo

se puta utvrdilo da je on u suprotnosti sa sigurnim arheološkim podacima dobivenim istraživanjem. Očigledno je da je Pauzanija kao pisac a ne arheolog radio po pisanim izvorima, da ih nije ažurirao, te je često pravio zbrku. On uči i izvorno od Herodota, čije se djelo tada vratilo u modu. Međutim, Pauzaniju razumijemo i možemo opravdati, ako ga usporedimo s njegovim prethodnicima, helenističkim putopiscima koji su išli za tim da u formi putopisa učenom i radoznavom čitaocu pruže izobrazbu i upoznavanje starina. Pauzanija obnavlja ili, bolje rečeno, nastavlja helenistički putopis. Osim toga ima aspiracija na to da poveća osnovnu historijsku kulturu čitaoca. On u formi putopisa daje izvjesnu vrst dodatne enciklopedije. Međutim, katkada se on zadovoljava diskretnim aluzijama koje su shvatljive samo obrazovanu čitaocu. Pauzanija je, ipak, dragocjen za studij klasične antike. On je veoma važan historijski izvor, jer opisuje teritorije i periode koje veći historičari nisu obrađivali. Svaki historičar helenističkog perioda zna koliko je često upravo Pauzanija sačuvao neki sitni, dragocjeni podatak. On je bio putokaz arheolozima, iako je rezultat njihovih iskopavanja katkada pokazao netočnost ili grešku Pauzanije. (Na sličan način, teško bi bilo vjerovati da bismo danas išta znali o staroj Troji da se Ilijadi i Odiseji pridavala isključivo književna i mitološka vrijednost, bez uzimanja u obzir "realia" - stvarnih podataka koje nam ti epovi pružaju.) Pauzanija je služio bezbrojnim utvrđivanjima umjetničkih djela, iako kao putopisac nema uvijek oko za umjetnost. Moderna disciplina povijesti grčke religije ne bi se mogla zamisliti bez Pauzanije. Taj putopisac, čovjek pun smiješnih religioznih skrupula, često nam je sačuvao jedini glas bogova i kultova, o kojima drugačije ne bismo ništa znali, jer su bili odbačeni u sjenu panhelenističke religije.

Mi ćemo ovdje iz Pauzanijina djela dati u prijevodu neke od odlomaka koji se odnose na opis Olimpije iz spomenutih knjiga. Najviše ćemo prostora dati opisu Zeusova hrama.

* * *

Knjiga V

Glava 10. Zaista, Grčka ima mnogo toga što se može gledati ili o čemu se može s divljenjem slušati. Ali duhovi nadahnuti vjerom najsvetije slave Eleuzinske misterije i Olimpijske igre. Zeusov gaj od starine nazivaju Altis. I Pindar je taj gaj nazvao Altis u stihovima koje je spjevao za nekog pobjednika Olimpijskih igara. Zeusov hram i kip podigose od ratnog plijena Elidani, pošto su u ratu svladali Pizejce i druge susjedne narode, koji su otpali, kada je sama Piza bila razorena. "Napravi me Atenjanin Fidijs, Harmidin sin" - natpis je na podnožju Zeusova kipa. To svjedoči da ga je Fidijs izradio. Hram je dorskog stila, izvana okružen stupovima, a zidovi su napravljeni od domaćeg mramora. Od zemlje do orlova koji podupiru zabat šezdeset je i osam stopa. U širinu se proteže devedeset i pet stopa, a u dužinu dvjesto i trideset. Graditelj Libon, domaći čovjek, rukovodio je radovima. Krov nije od pečenog crijepa, već je napravljen po tom obliku, ali od penteličkog mramora. Taj pronalazak pripisuju Bizeju s otoka Naksa. Naime, njegovim se djelom smatraju kipovi s Naksa na kojima je ovaj natpis: "Ovo je napravila vještina Bizeja s Naksa, Letina roda, koji je prvi rezao krovni crijep od mramora." (.....) U istom

hramu Zeusa Olimpijskog, iznad stupova, izvana, dvadeset je i jedan pozlaćeni štit. Te štitove postavi Mumije, zapovjednik rimske vojske, pošto je završio ahejski rat i zauzet Korint i pošto su Korinćani Dorani prognani iz svojih krajeva. U zabatu pak hrama stari su kipovi. Oni prikazuju pripremu Pelopa i Enomaja za takmičenje kolima. U središtu strši glava Zeusova kipa. Na desnoj je Enomaj s kacigom i žena Steropa, jedna od Atlantovih kćeri. Ispred kola s konjima sjedi Mirtil, vozač Enomajev. četiri su konja. Do Mirtila su dva čovjeka kojima nisu zapisana imena, ali je očito da je i njima Enomaj povjerio nadgledanje konja. U uglu zabata je lik koji predstavlja rijeku Kladej. Elidani je posebno poštuju, ali manje nego rijeku Alfej. Na Zeusovoj lijevoj strani su Pelop i Hipodameja, Pelopov vozač, konji, dva čovjeka, Pelopovi konjušari. Zabat se ovdje sužava i na ovom kraju je lik Alfeja. Pelopova vozača Trezenjani su nazvali imenom Sfer, a tumač olimpijskih stvari kaže da se zove Kila. Sve ovo, sa starog zabata, djelo je Peonija, koji je porijeklom iz grada Menda Trakijskog. Stražnji zabat djelo je Alkamena, koji je u svoje doba kao kipar zaostajao samo za jednim umjetnikom - Fidijom. Na tom zabatu prikazana je borba Lapita i Kentaura na Piritijevoj svadbi. Piritoj je u središnjem dijelu. Do njega je Eurition koji otima Piritijevu zaručnicu, a Kenej mu se opire. Na drugoj strani Tezej sjekirom siječe Kentaur. Jedan Kentaur grabi djevojku, drugi dječaka u najboljoj dobi. Čini mi se da je ovo napravio Alkamen, jer iz Homerovih stihova bijaše naučio da je Piritoj bio Zeusov sin i znao je da je Tezej bio četvrti potomak od Pelopa. U Olimpiji je prikazano i mnogo Heraklovih djela. (.....) U unutrašnjem dijelu hrama dižu se visoki stupovi i podupiru trijem. Kroz taj trijem pristupa se Zeusovu kipu. Odatle ide kružno stubište do vrha hrama.

Glava 11. Bog napravljen od zlata i bjelokosti sjedi na prijestolju. Glava mu je ovjenčana vijencem načinjenim prema obliku maslinova lista. U desnici drži Niku od bjelokosti i zlata s vrpcom i vijencem, a u lijevoj ruci je žezlo ukrašeno raznobojnim kovinama. Na žezlu je orao. Zeus je odjeven u zlatne cipele i plašt na kojemu su prikazane različite životinje i raznoliko cvijeće, posebno se ističu ljiljani. Prijestolje blista od zlata i dragog kamena. Ne nedostaje ni ebanovina ni bjelokost. I ono je ukrašeno likovima životinja. četiri su kipa koja prikazuju Nike. Uz svaku nogu prijestolja pleše po jedna, a na isti način uz petu (božju) nogu plešu dvije Nike. S obje strane prednjih nogu prijestolja tebanski su dječaci koje su ugrabile sfinge, a ispod njih Apolon i Artemida strijelama gađaju Niobinu djecu. četiri letve između nogu spajaju ih u jedan sklop. Na prednjoj letvi sedam je malih kipova. Zašto je uništen osmi, ne zna se. To su kipovi starih natjecanja među muževima. Naime, kad je Fidija bio u najboljim godinama, još ne bijahu ustanovljene igre dječaka. Za onoga dječaka, koji sebi okružuje glavu vrpcom, po izgledu tijela nagađaju da je Pantark, elidski dječak, obuzet ljubavlju prema Fidiji. Taj Pantark u borbi dječaka na osamdeset i šestoj Olimpijadi dobio je palminu granu. Heraklova pratnja protiv Amazonki prikazana je na ostalim letvama. Ukupno ima dvadeset i devet malih kipova. I Tezej je među Heraklovim drugovima. Prijestolje nije poduprto samo nogama, nego i stupovima po veličini jednakim nogama, a u sredini između svake dvije. Kad bi se moglo ući

ispod, kao u Amikli unutar Apolonova prijestolja, mogli bismo slijediti i djela s unutrašnje strane. Međutim, da se gledaoci ne bi približili, prijestolje je zatvoreno ogradama poput zida. Dio ograde nasuprot vratima obojen je samo modrom bojom, a na ostalim stranama su Panenove slike. Na slikama je prikazan Atlant kako drži Nebo i Zemlju, a do njega stoji Heraklo da ga oslobodi tereta. Naslikan je Tezej s Piritojem, te prikaz stare Grčke i Salamine. Ispred sebe u rukama Salamina nosi kljunove lađa. Naslikani su još slijedeći prizori: Heraklova borba s Nemejskim lavom, Ajantova nepravda prema Kasandri, Hipodameja, Enomajeva kći, s majkom, Prometej prikovan i do njega Heraklo. Pričalo se da je to jedan od Heraklovih pothvata. On je oslobodio Prometeja, pošto je ubio orla koji ga je kažnjavao na Kavkazu. Posljednja slika prikazuje Penteseleju i Ahileja koji je podržava dok ona ispušta dušu. Dvije Hesperide nose jabuke povjerene im na čuvanje. Panen, koji je to naslikao, Fidijin je brat, a on je i Atenjanima, u Poikili, naslikao maratonsku bitku. Na putealu prijestolja, iznad glave kipa, Fidija je napravio tri Harite s jedne strane i s druge isto toliko Hora. Naime, pjesnici su pjevali da su i one Zeusove kćerke. Odista, Homer spominje Hore u Ilijadi, te kaže za njih da se brinu za nebo kao čuvarice dvora. Na podnožju Zeusovih nogu, u Atici nazvanom thranion, urezani su zlatni lavovi i prikaz bitke Tezeja s Amazonkama. Ovo bijaše prva bitka vođena protiv vanjskih naroda, a proslavila je ime Atenjana. Na ovom podnožju koje nosi svu težinu kipa i neki su drugi kipovi kao umeci od zlata. U kola se uspinju Helije, Zeus i Hera, a uz njih je i Harita. Nje se drži Herma, a Herma Hestija. Dalje u nizu je Eros koji prihvaća Afroditu dok izranja iz mora, a Peitho je ovjenčava, zatim Apolon i Artemida, te Atena i Heraklo. Na podnožju se vidi Amfitrita i Posejdon, a Selena, kako se meni čini, potiče konja na trk. Iako se priča da božica jaše na mazgi a ne na konju, rasprostranjena je i priča o nekom nepouzdanom mazgovu.

Premda znam da nije nedostajalo onih koji su pokušavali opisati koliko se kip Zeusa Olimpijskog pruža u visinu i širinu, za mene je premalo pouzdana njihova vještina u mjerenju.

Naime, po mišljenju onih koji su ga gledali izbliza, čitav je kip mnogo niži. Pripovijedaju, doista, da je Fidijino umjetničko djelo odobreno voljom samoga boga. Jer kada je dovršivši djelo zamolio Zeusa za neki znak da mu je djelo prijatno i milo, spominje se da je iznenada udario grom s neba u pod, gdje se sve do tog doba vidi mjedeni urna i na njoj poklopac. I doista, pred pročeljem kipa pod je pokriven crnim a ne bijelim mramorom, a okružen je ogradom od parskog kamena i tako se zadržava ulje koje se tu izliva. Naime, ulje se stavlja na olimpijski kip da se ne bi oštetila bjelokost zbog močvarnog terena Altisa. (.....)

Glava 13. U Altisu je prostor posvećem Pelopu, nazvan Pelopeion. (.....) Postoji i žrtvenik olimpijskog Zeusa koji je jednako udaljen od Pelopova i Herina hrama, a smješten je ispred njih. (.....)

Glava 15. Izvan Altisa je građevina koja se naziva Fidijinom radionicom. (.....) Također, izvan posvećenog prostora je i Leonidaion. (.....) Pritanej Elidana je u unutrašnjosti Altisa i sagrađen je do izlaza koji je nasuprot Gimnaziju. U Gimnaziju su piste za trčanje i palestre za atlete. (.....)

Glava 16. Preostaje nadalje, da se opiše i Herin hram, kao i ono što je u njemu vrijedno opisa. (.....) Hram je dorskog stila, izvana je okružen stupovima, a u opistodomu jedan od dva stupa je od hrastova drveta. Duljina hrama je šezdeset i tri stope. (.....)

Glava 17. U hramu je kip Zeusa, kao i Here na prijestolju, do koje stoji jedna druga bradata muška figura sa šljemom na glavi. (.....) Hermo od mramora koji nosi dječaka Dionizija, Praksitelovo je djelo. (.....)

Glava 20. (.....) Oni koji su zadržali staro ime, jedan hram naročite veličine i dorskog stila, nazivaju Metroon. Međutim, ne postoji u njemu nijedan kip Majke bogova. U njemu su samo kipovi rimskih vojskovođa. Metroon se nalazi u Altisu, gdje je i građevina okrugla oblika koju nazivaju Filipeion. Na vrhu svoda Filipeiona je mjedeni mak koji spaja grede. Ova je građevina na izlazu Altisa, na lijevoj strani Pritaneja, sagrađena od male pečene opeke, a sve naokolo stupovi podržavaju krov. Dao ju je sagraditi Filip kad je uništio Grčku kod Heroneje. U njoj su i kipovi posvećeni Filipu i Aleksandru, a također i Amintu, Filipovu ocu. Od zlata i bjelokosti napravio ih je Leonares, kao i kipove Olimpijade i Euridike.

Knjiga VI

Glava 11. Red započetog djela traži da poslije prikaza zavjetnih darova slijedimo i plemenite konje u trkama i atlete, a posebno obične ljude. Nisu, dakako, svima koji su kao pobjednici izišli iz olimpijskih igara podignuti kipovi. (.....)

Glava 21. (.....) U Gimnaziju koji je u Olimpiji pripremaju se natjecanja u petoboju i trkama. Pod vedrim nebom je kamentno podnožje na kojemu nekoć bijaše trofej podignut povodom pobjede nad Arkadanima. Na lijevoj strani ulaza u Gimnazij menji je prostor u kojemu su rvališta atleta. Taj trijem Gimnazija koji gleda izlazak sunca dotiču prostorije okrenute prema Libiji i Zapadu. (.....)